

Een mondeling afgenomen centraal examen

In bijzondere situaties wordt een centraal examen ook wel mondeling afgenomen. Min of meer standaard gebeurt dat bij enkele examens die moeilijk zijn aan te passen voor kandidaten met een visuele of auditieve beperking, zoals de centrale examens kunst algemeen, aardrijkskunde en wiskunde op het havo en vwo. Ook in andere zeer bijzondere situaties kan voor een mondeling worden gekozen. Dat is *niet* een keuze van de school. Schriftelijke afname heeft in het algemeen – vanwege de vergelijkbaarheid – de voorkeur. Het aantal mondelinge afnames (behalve voor de hierboven genoemde vakken) blijft in het algemeen onder de twintig per jaar.

Omdat het mondeling nogal afwijkend is van wat men bij het centraal examen gewend is (de term "centraal schriftelijk examen" komt niet meer in de regelgeving voor maar wordt nog wel vaak gebruikt), én omdat het mondeling meer aandacht heeft gekregen door de expliciete benoeming in het kader van de rekentoets in juni 2015, wordt hieronder het hoe en waarom van een mondeling centraal examen beschreven.

Aangepaste wijze van examinering

Een examen heeft tot doel vast te stellen of de kandidaat voldoet aan de exameneisen. Daarvoor is een schriftelijk examen ontwikkeld dat voor de grote groep op identieke wijze en ook gerelateerd aan vorige jaren, effectief meet of kandidaat aan de eisen voldoet.

Soms is er een belemmering door een beperking, door de wijze van examinering. Dan moet die belemmering worden weggenomen o.g.v. artikel 55 van het Eindexamenbesluit en o.g.v. de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte.

Voor dat wegnemen van de belemmering staan scholen een aantal standaard aanpassingen ter beschikking, zoals een half uur extra tijd, verklanking, of een format dat geschikt is voor de brailleleesregel waarbij visuele aspecten zijn toegelicht of aangepast. Ook kan de school condities aanpassen die duidelijk niet de exameneisen raken, zoals een rustiger werkplek, beter licht.

Waar de standaard niet past, is verdergaand maatwerk nodig. De exameneisen vervallen niet, maar in de wijze waarop deze worden getoetst moet rekening worden gehouden met de beperking. Dat verdergaand maatwerk kan niet door de school zelfstandig worden uitgevoerd. Bij aanpassing is van belang dat de eisen overeind blijven en daarom moet dit in overleg met het CvTE en binnen de door het CvTE vastgestelde kaders. Eén van de vormen is een mondeling. De eisen worden in dat geval geborgd door de inzet van twee examinatoren. Bij centrale examens op een examinerende school is dat de eigen vakdocent en een gecommiteerde van het CvTE. Bij staatsexamenafname zijn het twee examinatoren van CvTE - staatsexamens.

Wanneer en waarom een mondeling?

De keuze voor een mondeling is niet een keuze van de school maar van het CvTE, na overleg met de school over de wijze waarop het beste de belemmering door de beperking kan worden weggenomen.

Bij kunst algemeen, aardrijkskunde en de wiskundevakken op havo en vwo en meestal ook de natuurwetenschappelijke vakken, wordt voor visueel beperkte leerlingen (en bij kunst ook voor auditief beperkte leerlingen) gekozen voor een mondeling, niet omdat constructie van een schriftelijk onmogelijk is, maar omdat constructie een dermate vergaande aanpassing van het schriftelijke examen betekent dat eigenlijk een compleet nieuw examen moet worden geconstrueerd. Met alle controles die dat dan weer vereist, is een mondeling een effectievere oplossing.

De keuze voor genoemde vakken is geen wet van meden en perzen maar ontstaat op grond van praktische ervaringen. Bij bijvoorbeeld wiskunde A (aanvankelijk mondeling o.a. vanwege de grafische rekenmachine) zijn goede ervaringen opgedaan met Excel-toepassingen in het examen die de GR goeddeels kunnen vervangen. Vaak wordt voor dat vak dan ook een schriftelijk alternatief voor het mondeling aangeboden. Vanzelfsprekend krijgt de school dan wel de gelegenheid om te toetsen of dit aangepaste schriftelijke examen past op het gegeven onderwijs en de mogelijkheden van de kandidaat. Zo niet, dan is ook bij wiskunde A een mondeling weer een te overwegen optie.

Daarnaast wordt een mondeling soms toegepast als een schriftelijk examen fysiek onmogelijk is, bijvoorbeeld bij een zeer zwaar lichamelijk gehandicapte kandidaat. Hoewel de techniek voor deze kandidaten steeds meer mogelijkheden biedt, is soms toch een mondeling effectiever. Dat geldt te meer omdat het gebruik van hulpmiddelen door een kandidaat met deze beperking zeer tijdrovend kan zijn en examens van zes uur fysiek soms veel te belastend zijn. Een mondeling maakt het, door zijn meer adaptieve karakter, mogelijk om veel sneller tot de kern door te dringen.

De derde grond voor een mondeling is de context waarbij aan het resultaat bij een schriftelijk examen niet meer te zien is of de leerling door zijn beperking struikelde, dan wel de examenstof niet beheerste. Dat kan bijvoorbeeld gelden voor kandidaten met tamelijk ernstige dysfasie. Het woord ligt op het puntje van de tong en wil niet komen. Bij een schriftelijk examen is niet zichtbaar of dát het probleem was of dat de kandidaat eenvoudigweg de exameneisen niet beheerste. In een mondeling wordt dat wél duidelijk.

Wanneer géén mondeling?

Soms wordt een mondeling gevraagd bij bijvoorbeeld ernstige dyslexie of bij een taalontwikkelstoornis. Dan geeft de school aan dat de kandidaat de stof prima begrijpt als een docent de vraag parafraseert. Daarmee wordt echter een stukje van de exameneisen weggenomen. Audio ondervangt het leesprobleem van de dyslectische leerling volledig, en het kunnen duiden van de aangeboden tekst hoort bij de exameneisen. Elke kandidaat zal een examen beter maken als een voorlezer hem in de juiste richting stuurt, zeker als dat interactief gaat met vragen van de kandidaat. Maar daarmee worden dus de facto de eisen verlaagd. Dat een kandidaat mondeling veel beter scoort dan schriftelijk is op zichzelf geen argument: dat geldt waarschijnlijk voor bijna iedereen, bij de beoordeling van een mondeling wordt daar ook rekening mee gehouden.

Een mondeling wordt ook wel eens aangevraagd voor een dyslectische kandidaat die niet leesbaar zou kunnen schrijven. In dat geval vraagt CvTE een schrijvoorbeeld toe te sturen. Bijna altijd blijkt ook een Engelse brief uit het centraal examen TL prima leesbaar als de corrector een knop omzet en de brief fonetisch leest. Dan is een mondeling dus niet nodig en wordt niet toegestaan; het zou ook niet in het voordeel van de kandidaat zijn want redigeren van een mondelinge brief valt niet mee.

Aanvraagprocedure

Een school vraagt *niet* een mondeling aan. Een school vraagt een afwijkende wijze van examinering aan waarbij een mondeling wellicht een optie is.

- 1 Voor *visueel en auditief beperkte kandidaten* bij de eerder genoemde vakken (havo/vwo kunst, wiskunde, natuurwetenschappelijke vakken) gaat het verzoek met de standaard aanvraag voor aanpassingen zoals braille of aanpassing van visuele elementen. Bij de oktober-opgave aan DUO vult de school voor deze kandidaat een speciaal formulier in. In overleg zal dan worden bezien of gekozen moet worden voor een mondeling, of dat er ook een adequate schriftelijke afname mogelijk is.
- 2 Voor bijvoorbeeld *zwaar lichamelijk gehandicapte kandidaten* kan ook het bovengenoemde formulier worden gebruikt
- 3 Waar de beperking en de mogelijkheden voor de school nieuw zijn (bijvoorbeeld bij ernstige dysfasie) kan het ook via dit formulier. In het algemeen willen de school en de kandidaat in uitzonderlijke situaties veel eerder weten of er iets mogelijk is, en zo ja wat, om daar onderwijs en schoolexamen op te kunnen afstemmen en valse verwachtingen te voorkomen. Het verdient in deze uitzonderlijke gevallen dus aanbeveling in een zo vroeg mogelijk stadium (kan ook bij het begin van havo-4, bijvoorbeeld, of al bij de vakkenkeuze in havo-3!) met het CvTE contact op te nemen via beperking@hetcvte.nl
- 4 Voor kandidaten die staatsexamen afleggen (bijvoorbeeld in het vso) geldt de standaard melding en aanmelding bij DUO. Ook hier geldt dat eerdere melding en dus eerdere afspraken gewenst kunnen zijn. Oriënterende gedachtewisseling kan ook hier via beperking@hetcvte.nl, de formele aanvraag geschiedt daarna volgens de standaard procedures via DUO.

En het vervolg

Als, eventueel na overleg, wordt vastgesteld dat een mondeling aan de orde is, dan krijgt de school bericht omtrent de tweede examinerator van het CvTE. Als alle onderdelen van de procedure op tijd verlopen, zal dat in het algemeen voor de jaarwisseling zijn. De school (de eigen examinerator) neemt dan zo spoedig mogelijk contact op met de mede-examinator. Beide examineratoren overleggen daarna over vorm en inhoud; zie hierna. Tijdig overleg geeft zekerheid aan de docent en daarmee aan de kandidaat.

Bij staatsexamens zijn beide examineratoren van het CvTE en krijgt de school van DUO bericht omtrent de mondelinge afname. Als de school nadere info aan de examineratoren wil doorgeven, dan is dat mogelijk via DUO.

Hoe gaat het mondeling?

Een mondeling is maatwerk, er zijn dus weinig vastliggende regels, wel een aantal vuistregels:

- Een mondeling van een uur is al erg lang. Drie kwartier is meestal voldoende voor adequate toetsing. Noodzakelijke rustpauzes kunnen de bruto tijd rekken
- Een mondeling hoeft niet helemaal uit het hoofd of in gespreksvorm. De kandidaat kan (en zal meestal) een opgave voorgelegd krijgen waarmee hij (fysieke beperkingen voorbehouden) ook even zelf aan de slag kan.
- Beide examinatoren zijn gelijkwaardig en komen gezamenlijk tot een oordeel (op de cijferschaal die begint bij 1,0 en eindigt op 10,0). De examinatoren zorgen voor een kort verslag (protocol) dat de inhoudelijke fundering vormt, en overhandigen dat ondertekend, met het cijfer, aan de directeur van de school.
- Er is geen regel dat de eigen docent vraagt en de ander zwijgend protocolleert. Een natuurlijk mondeling is gewenst en in een natuurlijk gesprek zal de ander ook wel eens een duit in het zakje doen. Een zwijgende tweede examiner kan meer stress opleveren dan een natuurlijke vorm. Het is wel van belang dat de kandidaat vooraf op de hoogte is van de gemaakte afspraken. Een mondeling centraal examen is anders dan gewoonlijk en dat kan stress geven.
- In het algemeen valt de stress na een paar minuten van de kandidaat af: een mondeling voelt natuurlijk. Waar het fenomeen mondeling op zichzelf leidt tot stress, in samenhang met de beperking soms heel verklaarbaar, kan de school aan de CvTE-examinator vragen of in de weken voorafgaand aan het examen een niet-meetellende oefening aan de kandidaat kan worden aangeboden. Dit geldt *niet* bij staatsexamens. Daar is immers mondelinge afname door externen een onderdeel van de standaard.
- Er zijn geen formele regels omtrent bekendmaking van het cijfer. Aan scholen wordt wel aangeraden niet zonder goede reden af te wijken van de standaard dat tot de (voor deze afname overigens irrelevante) normering geen cijfers worden bekendgemaakt. Bij staatsexamens gelden de staatsexamenregels voor centrale examens: bekendmaking bij de vaststelling van de uitslag.
- Vaak zal de mede-examinator eerst aan de eigen docent vragen welk idee deze heeft over het format van het mondeling (wat zou je doen als er geen CE was maar wel een examenprogramma, en het mondeling de standaard afsluiting?). De docent kan echter ook een beroep doen op de expertise van de mede-examinator in het afnemen van mondelingen. Coproductie, of elk een deel, het mag allemaal. Allemaal in goed overleg tussen professionals.

In de bijzondere gevallen waarin een mondeling de juiste vorm bleek, ervaren in het algemeen docent, mede-examinator en leerling het achteraf als een prettige en adequate toetsvorm.

Een mondelinge rekentoets

In de voortgangsrapportage rekenen van juni 2015 heeft de staatssecretaris aan de Tweede Kamer gemeld dat in bijzondere situaties ook een mondelinge rekentoets ER mogelijk is. Dat is gebaseerd op dezelfde uitgangspunten als het mondeling centraal examen. De uitwerking kan afwijken, zo wordt in de brief gesteld dat het mondeling als optie naar voren kan komen nadat eerst drie keer een digitale ER-toets is afgelegd – en zo'n eis geldt voor het CE vanzelfsprekend niet. Ook zal er geen sprake zijn van mede-afname door de eigen docent; immers, die heeft bij de digitale rekentoets ook geen (correctie)rol. De procedures worden nader uitgewerkt, worden besproken in voorlichtingsbijeenkomsten in oktober 2015 en gepubliceerd op de ER-pagina op examenblad.nl

Voor kandidaten met een visuele beperking is een aangepaste digitale rekentoets beschikbaar, voor kandidaten met een auditieve beperking is geen aanpassing nodig. Deze beperkingen op zichzelf zijn dus geen aanleiding voor een mondelinge afname. Bij een zeer zware lichamelijke beperking is wel een mondelinge afname mogelijk, waarbij dan niet de eis geldt dat eerst drie keer "gewoon" de toets moet worden afgelegd, en waarbij het mondeling ook op de reguliere toets kan worden toegepast. Aanmelding in dat geval volgens de genoemde, voor het CE geldende procedures.

Utrecht, juni 2015;
Ameling Algra